

УДК 159.922.1

Фурда Тетяна,*практичний психолог, Славутський обласний спеціалізований ліцей-інтернат поглибленої підготовки учнів у галузі науки, м. Славута*

ПСИХОЛОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ГЕНДЕРНОЇ КУЛЬТУРИ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ

Здійснено аналіз процесу формування гендерної культури у юнаків і дівчат та основних чинників, що впливають на цей процес. Висвітлено емпіричне дослідження гендерних стереотипів, наявних у сучасній молоді.

Ключові слова: *гендер, гендерна культура, гендерні стереотипи, андрогінність.*

Фурда Т. Психологические условия формирования гендерной культуры ученической молодежи

Осуществлен анализ процесса формирования гендерной культуры у юношей и девушек и основных факторов, влияющих на данный процесс. Освещено эмпирическое исследование гендерных стереотипов, существующих в современной молодежи.

Ключевые слова: *гендер, гендерная культура, гендерные стереотипы, андрогинность.*

Furda T. Psychological terms of formation of gender culture in today's youth

There is an analysis of the process of formation of gender culture both boys and girls and the main factors, which influence this process. The empirical investigation of gender stereotypes found in today's youth is included.

Key words: *gender, gender culture, gender stereotypes, androhinnist.*

Проблема гендеру та гендерної культури в сучасних умовах є надзвичайно важливою, насамперед, у зв'язку із зростанням необхідності отримання даних про особливості формування гендерної культури в молодого покоління, про вплив суспільства на формування гендерних настанов і стереотипів. Адже саме від рівня сформованості гендерної культури залежить можливість знаходження

спільної мови між представниками різних статей, покращення особистих взаємин між юнаками і дівчатами. Розробка цього питання є важливою у зв'язку із необхідністю розвінчання і подолання численних гендерних стереотипів, що поширені у сучасному соціумі, які формують ригідність мислення та поведінки у представників чоловічої і жіночої статі.

У науковій літературі поняття гендеру означає соціальну стать людини, соціально-рольовий статус, який визначає можливості кожної статі в освіті, професійній діяльності, доступ до влади, сімейній ролі, репродуктивній поведінці.

Гендерні ролі не виникають відразу з народженням дитини, вони розвиваються під впливом багатьох чинників упродовж людського життя. Від народження дитина потрапляє у просторово-часовий плин соціального оточення, яке задає безліч стереотипів статево-рольової поведінки, що нав'язуються батьками, родичами, вихователями: “Це не личить дівчинці (хлопчику)”;

“Не плач, хлопчики не плачуть!”;

“Не бийся, так некрасиво дівчинці поводитись”.

З першими усвідомленнями себе як представника певної статі дитина пов'язує це з низкою ознак – з одягом, правилами поведінки, виявами почуттів або їх заборонаю. На природні психологічні відмінності між статями накладаються моделі чоловічих і жіночих ролей, що відповідають чинній суспільній свідомості [1, с. 67].

Численні стереотипи та суб'єктивні налаштування не тільки існують як система поглядів на норми статево-рольової поведінки, а постають як соціальні експектації, очікування, а тому відіграють активну роль у формуванні соціальних дій і вчинкових стратегій людини. Якщо реальна поведінка не збігається з нормативами, то суспільний загал удається до тиску на свідомість особистості, використовує проти неї певні санкції. У сучасному світі подібні санкції мають переважно психологічний характер (осуд, негативні оцінки тощо), що спричиняють до переживань соціального відступника (відчуття провини, сорому, конфліктності тощо). Щоб уникнути неприємних переживань, представник кожної статі прагне задовольнити моральні очікування, утілюючи своїм способом життя адекватні форми гендерно-рольової поведінки [3, с. 8–9].

Перебіг процесів гендерно-рольової соціалізації юнаків і дівчат має багато відмінностей. Для дівчини, згідно з історично сформованими патріархальними стереотипами, перевагу має орієнтація на сім'ю та сімейні цінності, майстерність ведення домашнього господарства тощо. Для юнака, відповідно до тих самих стереотипів, нормативно бажаною є більша активність за межами сім'ї, а відтак, його професійна діяльність, суспільна активність, службовий успіх.

Зазначені стереотипи впливають на свідомість дитини, яка тільки починає шлях у суспільному житті. Так, дівчата часто ростуть з переконанням, що вони не можуть бути такими цінними працівниками у професійній сфері, як юнаки, що знаходить відображення в їхній самооцінці й певною мірою “виправдовує” той факт, що серед жінок дуже мало справжніх лідерів.

Для хлопчика – навпаки, людський загал змушує вважати лідерські досягнення невід'ємною цінністю свого буття. Чоловік, який залишається нереалізованим у сфері лідерства, часто громадською думкою вважається менш компетентним, ніж чоловік з високим статусом. Це тисне на його свідомість, змушує відмовлятися від покликання на користь сходження шаблями влади.

В умовах сьогодення для збалансованого людського розвитку визріла гостра необхідність уникнення будь-яких проявів упередженості та дискримінації людей на підставі належності до певної статі. Спрямування особистісного розвитку юнаків та дівчат, чоловіків та жінок повинно іти шляхом збереження рівності в їхніх правах та можливостях. Доцільно заохочувати молодь засвоювати все найкраще від обох статей, набуваючи рис андрогінної особистості.

У контексті вивчення гендерної різниці бажано здійснити певний аналіз “гендерної культури” як суспільного феномену, що формується, вбираючи в себе все найкраще, визнане суспільством, стосовно поведінки жінки й чоловіка та формування принципів і норм їх взаємин у сім'ї, місця кожного з них у реалізації суспільних потреб.

Гендерна культура – це сукупність суспільних цінностей, які склалися в певному суспільстві, відшліфовувалися в перебігу його історії, і яким повинен підлягати кожен індивід, дотримуючись норм і щодо чоловіка, і щодо жінки.

Соціальне оточення не завжди є об'єктивним в оцінці поведінки статей і справедливим у вимогах до них. Тому надумані, міфічні настанови диктують, якими повинні бути хлопці та дівчата, чоловіки та жінки. При цьому міфи орієнтують не на рівність статей, а на протиставлення.

Здійснювати гендерний підхід в освіті дітей – це означає діяти з розумінням соціального, конструктивістського походження категорій “чоловічого” і “жіночого” в суспільстві, ставити особистість та індивідуальність дитини в розвитку і вихованні вище традиційних рамок статі. Школа повинна давати учням можливість розвивати індивідуальні здібності та інтереси, незалежно від приналежності до тієї чи іншої статі, протистояти традиційним стандартам стосовно статей. Для цього педагогічний колектив повинен мати гендерну чутливість, володіти методикою гендерного підходу до процесу соціалізації дівчаток і хлопців [2, с. 34–41].

З метою виявлення особливостей формування гендерної культури в учнівської молоді та визначення чинників, що впливають на цей процес, було здійснено дослідження гендерних стереотипів, наявних у молодих людей.

У результаті опитування було встановлено, що найтипівішим стереотипом для обох статей є стереотип, згідно з яким головою сім'ї обов'язково повинен бути чоловік. Переконаність щодо такого стану речей показали більшість досліджуваних юнаків (80%) та дівчат (60%). Таку свою позицію досліджувані в основному пояснювали тим, що чоловік забезпечує сім'ю, заробляє гроші і краще вирішує проблеми, а завдання жінки – лише підтримувати його в цьому, не втручатися і не заважати.

Тобто яскраво помітний вплив загальноприйнятого стереотипу, що сформувався в суспільстві, ніби забезпечувати сім'ю і отримувати значний дохід може лише представник чоловічої статі, а жінка повинна займатися господарством і вихованням дітей. Хоча, якщо проаналізувати сучасну ситуацію, що склалася в соціумі, то помітно, що такий стереотип не відповідає дійсності, оскільки деякі жінки сьогодні заробляють більше, ніж чоловіки, і є велика кількість сімей, де жінка чудово справляється з завданням забезпечити родину.

Заслугує на увагу той факт, що виявлений стереотип практично не відповідає реальній ситуації в родині батьків досліджуваних обох

статей. Лише в 50% юнаків і 35% дівчат батько справді є “головою” сім’ї. Решта молодих людей повідомили, що головною в їх родині є мати, а також 25% дівчат відповіли, що у них у сім’ї панує рівноправ’я.

Також нами була перевірена наявність в представників різних статей настанови на те, хто буде головним у їхній майбутній родині. Як з’ясувалось, 55% юнаків і 65% дівчат переконані, що в сім’ї, яку вони створять, буде головним чоловік, 25% юнаків і 35% дівчат погоджуються на рівноправ’я в майбутній сім’ї, а 20% хлопців бажають, щоб головною в родині була жінка, пояснюючи це тим, що “сучасні дівчата такі, що їм скільки не говори, а вони все одно будуть стояти на своєму і зроблять так, як самі захочуть. Нехай жінка буде головною, я краще не буду їй суперечити” (серед жінок такої тенденції не простежувалося).

Ми намагалися також з’ясувати чи притаманний для представників різних статей стереотип, що існують такі якості особистості, які притаманні виключно жінкам та виключно чоловікам. Було виявлено, що практично всі представники чоловічої та жіночої статей мають такий стереотип. Зокрема, юнаки до суто жіночих рис зараховують такі: лагідність, стриманість, співчуття, милосердя, вірність, комунікабельність, емоційність, охайність, відповідальність, чутливість, поступливість, економність, слабкість. Дівчата ж зараховували до виключно жіночих рис такі як: ніжність, чуйність, покірність, турботливість, допитливість, лагідність, вірність, поступливість, м’якість, терплячість, чутливість, комунікабельність, скромність.

Щодо виключно чоловічих рис особистості, то юнаки вказали такі якості: наполегливість, відповідальність, сміливість, хоробрість, цілеспрямованість, непередбачуваність, впевненість, лідерство. Дівчата визначили такі суто чоловічі риси: відповідальність, впевненість у собі, цілеспрямованість, наполегливість, рішучість, стриманість, грубість, сміливість, винахідливість, агресивність.

Лише 7% зі всіх досліджуваних відповіли, що суто жіночих чи суто чоловічих рис немає; що чоловіки володіють тими ж якостями, що і жінки, і навпаки; що представники обох статей в однаково можуть проявляти будь-які якості особистості. Зі всього вищезазначеного помітно, що і дівчата, і хлопці мають яскраво виражені

настанови і стереотипи стосовно рис, які можуть і повинні виявляти представники кожної статі, які є соціально бажаними й очікуваними. На це вказує і той факт, що молоді люди називали практично однакові якості, що притаманні певній статі, тобто відповідали відповідно до стереотипів, нав'язаними їм суспільством ще з дитинства.

Також нас цікавило, чи наявні гендерні стереотипи в представників обох статей стосовно “ідеального” чоловіка і жінки. Ідеальна партнерша, на думку юнаків, повинна володіти такими якостями, як розуміння, поступливість, вірність, лагідність, повага, доброзичливість, терплячість, відкритість, надійність. Для ідеального партнера, на думку дівчат, характерними є вірність, чесність, почуття гумору, цілеспрямованість, терплячість, впевненість, мужність, відвертість, ініціативність, ніжність, співчуття, тактовність, готовність допомогти, розуміння.

Аналізуючи зазначені вище списки “ідеальних” якостей, перш за все, помітно, що юнаки називали переважно фемінні риси особистості, які повинні бути в партнерші в ідеалі, а дівчата – загалом утворили портрет андрогінної особистості як ідеал чоловіка. Можливо, це пов'язано з тим, що чоловіки все ж таки більш схильні дотримуватись соціально бажаної поведінки, проявляти ті реакції, які будуть схвалені соціумом, а для жінок не встановлені такі жорсткі рамки і вони можуть проявляти меншу гендерну стереотипність.

Ще один стереотип, наявність якого ми досліджували, – що існують риси характеру, які не повинні проявляти чоловіки (жінки).

І дівчата, і юнаки вказали, що представник чоловічої статі в будь-якому випадку не повинен проявляти слабкість, і все, що з нею пов'язано (розпач, жалібність, розсіяність, безволя). Це – яскрава ознака суспільно нав'язаного гендерного стереотипу, згідно з яким чоловік завжди повинен бути сильним, він не має “права на сльози”. Щодо рис, які ніяким чином не повинна проявляти жінка, досліджувані вказали такі якості: легковажність, неповага, ревнивість, жорстокість, байдужість, зухвальство, брехливість, аморальність.

З метою корекції гендерних стереотипів і формування та розвитку культури гендерного спілкування в учнів, з ними проводилася корекційна робота за програмою “Гендерне спілкування”. Ефективність проведеної корекційної програми була підтверджена повтор-

ним опитуванням, яке показало значне збільшення поглядів щодо рівноправ'я чоловіків і жінок у стосунках, права представників обох статей на різнопланову поведінку, якості.

Також ми з'ясували, що психологічними умовами формування гендерної культури в учнівської молоді є: усвідомлення своєї самоцінності як особистості, незалежно від статевої належності, особливостей “чоловічого” та “жіночого” культурних світів та самовизначення у рамках власного світу, подолання стереотипів щодо “чоловічих” та “жіночих” інтересів, цінностей, уподобань, предметних атрибутів; подолання упереджених поглядів на жінку чи чоловіка як вияв гендерної дискримінації; утвердження у свідомості юнаків та дівчат ідеї щодо однакових соціальних вимог та очікувань стосовно поведінки хлопчиків та дівчаток, подолання упередженого ставлення до типово чоловічих та типово жіночих видів діяльності, формування адекватного образу чоловіка й жінки; відредагування переживань, пов'язаних із стосунками юнаків та дівчат; зняття бар'єрів традиційного сприйняття гендерних ролей, типово чоловічих та типово жіночих рис, образів для менш жорсткого дотримання гендерних норм.

Отже, в сучасному суспільстві існує безліч стереотипів статево-рольової поведінки, що нав'язуються людині ще з дитинства, гендерні настанови накладаються на природні гендерні відмінності статей і спонукають людину діяти так, як від неї очікує оточення, часто всупереч своїм бажанням. Надмірне підкорення таким гендерним стереотипам призводить до внутріособистісного конфлікту, неадекватного сприймання представників протилежної статі, що може спричинити конфлікти і непорозуміння у взаєминах, труднощі у знаходженні спільної мови між статями. Розширення знань про гендерні особливості та корекція стереотипів і настанов дозволяє людині змінити своє ставлення до питання гендерних відмінностей, підвищує загальну культуру гендерного спілкування у представників обох статей.

Використана література:

1. Бендас Т. В. Гендерная психология : учебн. пособие / Т. В. Бендас. – СПб. : Питер, 2008. – 431 с.
2. Берн Ш. Гендерная психологи / Ш. Берн. – СПб. : Питер, 2001. – 320 с.
3. Говорун Т. В. Гендерна психологія: навч. посібник / Т. В. Говорун, О. М. Кікінежді. – К. : Академія, 2004. – 131 с.